

Proměny obrazu „toho druhého“ v česko-polských vztazích v pohraničních regionech (předpoklady a možnosti výzkumu)

Mečislav Borák

In: *Śląsk Opolski i Opawski w Unii Europejskiej. Postsocjalistyczny bagaż i unijne realia / Opolské a opavské Slezsko v Evropské unii, Postsocialistická zátěž a unijní realie*. Red. Bartłomiej Kozera, Michał Lis. Opole, Uniwersytet Opolski - Wydawnictwo Instytut Śląski 2006, s. 98-106. ISBN 83-7395-205-5, 83-7511-006-X.

Výzkum problematiky historického vědomí, dějin mentalit a úlohy stereotypů při vytváření obrazu jednoho národa o druhém se v posledních letech stal předmětem značného zájmu odborné veřejnosti v celé Evropě.¹ Zatímco v Polsku má tento výzkum již dlouhou tradici, rozvinutou v řadě odborných prací,² v Česku se bádání zaměřovalo spíše na výzkum vlastní identity.³ Ani vzájemné vnímání obrazu Čechů a Poláků však nezůstalo stranou pozornosti badatelů v obou zemích a stalo se předmětem samostatných sborníků,⁴ vyjádřila se k němu Stálá smíšená česko-polská komise

¹ Z novějších prací viz např. *Historische Stereotypenforschung. Methodische Überlegungen und empirische Befunde*. Hrsg. H. H. Hahn. Oldenburg 1995; *Pride and Prejudice. National Stereotypes in 19th and 20th Century Europe East to West*. Ed. L. Kontler. Budapest 1995; RÁKOS, P. *Národní povaha naše a těch druhých. Sebeklamy a předsudky jako dějnotvorná síla*. Bratislava 2001.

² Lze připomenout např. zásadní práci *Świadomość historyczna Polaków. Problemy i metody badawcze*. Red. J. Topolski. Łódź 1981, a její pokračování *Studia nad świadomością historyczną Polaków*. Red. J. Topolski. Poznań 1994, tematická čísla časopisů *Dzieje Najnowsze*, 27, 1995, č. 2, nebo *Znak*, 519, sierpień 1998 (*Polaków portret własny*), stejně jako četné tematické sborníky – *W kręgu mitów i stereotypów*. Red. K. Borowczyk i P. Pawełczyk. Toruń 1993; *Narody i stereotypy*. Red. T. Walas. Kraków 1995, nebo monografie, např. TOMASZEWSKI, J. *Mity i stereotypy w dziejach Polski*. Warszawa 1991; BOKSZAŃSKI, Z. *Stereotypy a kultura*. Wrocław 1997.

³ Např. JEDLIČKA, J. *České typy aneb Poptávka po našem hrdinovi*. Praha 1992; RAK, J. *Bývali Čechové... České historické mýty a stereotypy*. Jinočany 1994; MACURA, V. *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*. 2. vyd. Jinočany 1995; HOLÝ, L. *Malý český člověk a skvělý český národ. Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. Praha 2001; MACURA, V. *Český sen*. Praha 1998; KURAS, B. *Češi na vlásku. Příručka národního přežívání*. Praha 1998; patří sem i práce anglického bohemisty – PYNSET, R. B. *Pátrání po identitě*. Jinočany 1996, nebo sborník *Obraz toho druhého v historické perspektivě*. Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 1 - 1995, *Studia Historica* XLI, Praha 1997.

⁴ Např. *Polaków i Czechów wizerunek wzajemny (X–XVII w.)*. Red. W. Iwańczak i R. Gładkiewicz. Wrocław–Warszawa 2004.

humanitních věd⁵ i konference mladých českých a polských historiků,⁶ ba věnovalo se mu i jedno z našich opavsko-opolských setkání.⁷ Studií na toto téma jsou dnes už desítky.⁸

Výzkum vzájemného vnímání obrazu Čechů a Poláků i stereotypů s tím spojených se již tedy může vykázat mnoha publikovanými výsledky. Přesto by však bylo bláhové se domnívat, že tato problematika už je badatelsky dostatečně prozkoumána. Komplexnost výzkumu je jen zdánlivá, obvykle totiž dochází ke zjištění jen těch nejobecnějších charakteristik. Až na výjimky chybí například zachycení specifik vzájemného vnímání obrazu obou národů v pohraničních oblastech, které se v řadě ohledů liší od situace ve vnitrozemí, tak jako se přeshraniční styky regionů liší od styků na úrovni národů či států. Chybí podrobnější zjištění, jakou úlohu při vytváření takového obrazu sehrávají národnostní menšiny a jejich zkušenosti s většinovým národem. Svůj význam má i skutečnost, že stereotypy se dále vyvíjejí a mění, některé mizí a nové se rodí, obvykle ve spojitosti s úrovní vzájemných vztahů obou národů. Dospívají také stále noví badatelé, s novým pohledem na některé již známé jevy. To vše patří k důvodům, jež vedly příslušná pracoviště opavské a opolské univerzity k úvaze o možnostech přípravy společného výzkumného projektu, který by se ke zmiňované problematice vrátil, případně ji sledoval v pravidelných intervalech, a také očima měnících se studentských generací. Může to být přínosné i pro samotné studenty, neboť si mohou výzkumem sami ověřit, že vlivu

⁵ *Česká a polská mládež o sobě (ve světle českých a polských historických a sociologických výzkumů)*. Red. M. Myška a W. Świątkiewicz. Ostrava 1998. Komise tak navázala na svou předchůdkyni, Československo-polskou komisi historiků, z jejíž iniciativy byl vydán sborník *Dawna świadomość historyczna w Polsce, Czechach i Słowacji*. Red. R. Heck. Wrocław 1978.

⁶ *Česká a polská historická tradice a její vztah k současnosti*. Ed. D. Hrodek. Praha 2003.

⁷ *Opavské a opolské Slezsko ve směru evropských standardů. Překonávání bariér/Śląsk Opawski i Opolski w kierunku standardów europejskich. Pokonywanie barier*. Red. B. Kozera i M. Lis. Opole 2001. Zde viz zvláště příspěvky RÓG, J. *Stereotypy na pograniczu polsko-czeskim. Założenia metodologiczne badań*, s. 19-28; KOZERA, B. *Stereotypy – przeszkody czy ułatwienia współpracy Czechów i Polaków*, s. 29-34; ŚLIZ, A. *Stereotyp – kilka refleksji socjologicznych*, s. 35-40, LIS, M. *Polacy – Czesi. Historyczne bariery i współczesne przesłanki współżycia nad granicą*, s. 41-48.

⁸ Z polských lze připomenut např.: KISIELEWSKI, T. *Czesi w oczach Polaków*. *Dzieje Najnowsze*, 27, 1995, 2, s. 115-133; KROH, A. *Polak, Czech – dwa bratanki*. In: *Narody i stereotypy*, c. d., s. 43-46; Týž, „*Precliczki*“ i „*Pepiczki*“. *Češi očima Poláků*. *Dějiny a současnost*, 1993, 3, s. 31-33; LIPSKI, J. *Dvě vlasti – dvě vlastenectví*. *Střední Evropa*, 53, 1995, s. 10-32; PAŃKO, G. *Polska i Polacy w czeskiej opinii publicznej w okresie międzywojennym*. Wrocław 1996; Týž, *Czy stereotypy narodowe mogą nas czegoś nauczyć?* In: *Česká a polská historická tradice...*, c. d., s. 231-234; RUSEK, H. *Stereotyp Polaka i Czecha w świadomości mieszkalców Zaolzia*. In: *Edukacja międzykulturowa – w kręgu potrzeb, oczekiwań i stereotypów*. Pod red. J. Nikitorowicza. Białystok 1995, s. 386-396;

Z českých lze připomenout např.: VALENTA, J. *Polska i Polacy w oczach Czechów*. *Dzieje Najnowsze*, 27, 1995, 2, s. 135-141; Týž, *Stereotyp vidění Poláka v českém prostředí v historických proměnách*. In: *Česká a polská mládež...*, c. d., s. 81-92; Týž, *Zaolzie w XX wieku: historia, legenda, stereotyp*. In: *Polacy na Zaolziu 1920-2000*. Red. J. Szymeczek. Czeski Cieszyn 2002, s. 49-68; MĚŠTAN, A. *Polski stereotyp Czechów a czeski stereotyp Polaków*. In: *Narody i stereotypy*, c. d., s. 35-42; HLOUŠKOVÁ, J. *Portret Polaka w oczach Czecha*. In: *Narody i stereotypy*, c. d., s. 47-52; GRACOVÁ, B. *Obraz Čechů, Poláků a jejich minulosti u studující mládeže*. Ostrava 1998.

negativních stereotypů lze nejspíše čelit jejich důkladnou analýzou na základě co nejširších informací. Zamyšlení nad možnostmi výzkumu je věnován také tento příspěvek.

Nejprve se pokusím ukázat, že „obraz toho druhého“, zvláště u národů sousedních, je soustavně korigován stále novými podněty, jak je přináší vzájemné soužití. Velmi citlivým indikátorem úrovně vztahů mezi národy jsou jejich menšiny na území sousedního státu, jak je tomu v případě Poláků, autochtonních obyvatel dnešní české části Těšínského Slezska. Už před časem byl proveden průzkum jejich názorů na sporná místa česko-polských vztahů, především na základě analýzy menšinového tisku.⁹ Pokud bychom provedli podobnou sondu dnes zjistili bychom, že některé problémy, týkající se např. menšinového školství, dvojjazyčnosti veřejných nápisů, navrácení konfiskovaného polského majetku apod., přetrvávají až dodneška a nepochybně ovlivňují obraz většinové české populace v očích polské menšiny. Namátkou vybírám problémy, jež mohou stát u zrodu negativních stereotypů, z článků publikovaných v obdeníku Głos Ludu v měsíci září 2005, tedy krátce před konáním naší konference:

- rok od roku ubývá dětí v prvních třídách polských základních škol,
- ubývá i polských škol, 32. díl seriálu „*Tu kiedyś uczono polskie dzieci*“ představil 1. září další budovu, tentokrát v Rychvaldu, v níž kdysi existovala polská škola,
- čtenář kritizuje básnířku Renatu Putzlacher za to, že si ve svých příliš uměleckých fejetonech málo všímá života Poláků na Zaolzí, že vbíjí klín mezi mládež a starší pokolení zbytečným moralizováním, že nedoceňuje význam aktivně a dobrovolně pracujících členů PZKO (Polski Związek Kulturalno-Oświatowy), jejichž práce je pro udržení polskosti na Zaolzí nedocenitelná,
- čtenář připomíná, že generál Jaruzelski už podruhé poprosil Čechy o prominutí za rok 1968, teď by se měli Češi omluvit Polákům, kterým bylo v roce 1968 ukřivděno a dát jim přinejmenším morální satisfakci,
- podle čtenáře by redakce měla více popularizovat úspěchy polských organizací, společenských skupin i významných osobností ze Zaolzí, aby prý nedošlo na slova jednoho českého úředníka, že se místní Poláci „sami zlikvidují“,
- v nadcházejících obecních volbách by měli Poláci na Zaolzí společně podporovat politické hnutí Wspólnota, aby dosáhlo stejného úspěchu jako při minulých volbách

⁹ BORÁK, M. *Stosunki czesko-polskie w świadomości Polaków na Śląsku Cieszyńskim po 1989 roku*. In: Strefa pogranicza Polska-Czechy. Procesy transformacji i rozwoju. Pod red. Krystiana Heffnera i Wiesława Drobka. Opole 1996, s. 63-69.

v roce 2002, kdy získalo 40 mandátů, z toho 39 polských (celkem, tedy s pomocí jiných stran, zde získali Poláci 133 mandátů). Hnutí hodlá ve volbách spolupracovat i s menšinovými Maďary, Ukrajinci, Slováky a Němci,

- je zapotřebí lobbovat v Senátu kvůli vyřešení osudu původně polských majetků, které po válce nebyly polské menšině vráceny s odůvodněním, že se jedná o

konfiskovaný německý majetek, lze usilovat aspoň o přiznání finančních kompenzací,

- ratifikace Evropské charty na ochranu regionálních a menšinových jazyků českým parlamentem se protahuje, charta umožní užívání polštiny na úřadech a měly by tak pominout situace, kdy úředník žadatele mluvícího polsky odbýval slovy: „Já vám nerozumím“,

- lékárny na Frýdecku omezily víkendové služby, což zhoršuje péči o zdraví místních obyvatel, mezi nimiž jsou četní Poláci, zvláště na Třinecku,

- úřady v Karviné se pokusily změnit název Mickiewiczovy ulice, nakonec se jen její část přejmenovala na ulici Krátkou,

- v polské základní škole ve Fryštátě začali se souhlasem ostravského biskupa Lobkowicze vyučovat náboženskou výuku v češtině z důvodů personálních a s cílem vytvoření křesťanské jednoty mládeže, což polského společenství na Zaolzí pokládá za urážku svého náboženského a národního citění. Již dříve byl polský kněz přeložen z Fryštátu do české Ostravy.

Kromě těchto zpráv čerpaných z Głosu Ludu jsou v současné době předmětem stížností polské menšiny ještě například tyto problémy:

- protest českého konzulátu v Katovicích proti obnovení pomníku polským legionářům v Cieszyně vyvolal nevoli ve Varšavě i mezi polskou menšinou na Těšínsku a byl pokládán za zasahování do záležitostí jiného státu; předmětem sporu je postava bohyně Niké s mečem v ruce stojící poblíž hraničního přechodu a obrácená směrem na Zaolzí, což česká strana vzhledem k historickým souvislostem pokládá za oslavu polského záboru Těšínska v roce 1938,

- žádost českých legionářů k polskému státu a polské menšině o náhradu škody za zničení sochy na pomníku padlých legionářů na hřbitově v Orlové, k němuž došlo v době polského záboru Těšínska v roce 1938, což je vnímáno jako odvěta za obnovu pomníku v Cieszyně,

- krádež náhrobní plastiky ze hřbitova v Karviné z pomníku obětem největší důlní katastrofy v Ostravsko-karvinském revíru z roku 1894, plastika byla vzácným dílem

sochaře Racka a i když šlo zřejmě o obecně kriminální čin, je událost vnímána v kontextu zmíněných sporů o pomníky,

- Kongres Poláků v ČR protestoval u českých úřadů proti učebním textům Muzea Těšínska určeným jako školní průvodce expozicí Památníku okupace a odboje na Těšínsku v Havířově-Životicích, protože datují toto období letopočty 1938 – 1945 a pokládají tudíž polský zábor Těšínska v roce 1938 za okupaci, ve shodě s českou historiografií; podle názoru polské menšiny je toto hodnocení nepravdivé,

- vystupování Jana Pyszky, rodáka z Oldřichovic žijícího ve Švýcarsku, v televizní kampani k volbě prezidenta Polské republiky názorově rozděluje polskou menšinu; Pyszko je znám jako zastávce extrémních názorů a vydavatel tiskovin hrubě urážejících český národ a jeho představitele,

- v publikaci Rudolfa Bydloška *700 let obce Hnojník*, nedávno vydané obecním úřadem, se o historii místních Poláků takřka nepíše, přestože v obci kdysi převažovali,

- Krajským úřadem v Ostravě nedávno vydaná publikace *Moravskoslezský kraj* vyšla sice i v polštině, ale chybí v ní zmínky o historii místních Poláků atd.

Tyto ukázky aktuálních problémů komplikujících vztahy mezi polskou menšinou a českou většinovou společností snad postačí k potvrzení předpokladu, že neřešené či nově vznikající problémy vzájemných vztahů mohou významně ovlivňovat přežívání negativních stereotypů ve vzájemném obrazu obou národů, především v podmínkách zdejšího regionu. Je rovněž zřejmé, že výzkum vzniku a působení takových stereotypů by měl být soustavně obnovován.

Terminologie a metodika takového výzkumu byly již mnohokrát popsány a ověřeny v praxi. Za *stereotypy* například považujeme komplexy představ, které mají příslušníci určitých skupin o sobě samých nebo o příslušnících jiných skupin. *Klišé a předsudky* jsou emociálně pojaté až předpojaté a zjednodušené obrazy sociálních skupin či národů, nezávislé na empirii. *Obraz toho druhého* je širší pojem, který vypovídá o chování vůči zobrazovanému a dává škálu různých ocenění podle individuálního systému hodnot, politických pohledů, kulturních a náboženských podmínek. Z těchto souvislostí je zřejmé, že výzkum zmíněné problematiky musí být interdisciplinární, s využitím možností psychologie, sociologie, politologie, ekologie, etnologie, folkloristiky, literární vědy, filologie, filozofie, historie, práva, kulturologie, religionistiky, geografie, ekonomie a dalších vědních oborů. Výzkumný materiál lze získávat bezprostředním způsobem pomocí sociologických výzkumů formou řízených rozhovorů, dotazníků, anket,

z dobových dokumentů, autobiografií a pamětí, z deníkových záznamů, z odborné i umělecké literatury, z dobových karikatur a satirických děl, z názorů publikovaných v celostátním i regionálním většinovém i menšinovém tisku.

Výzkum by měl vycházet z dosavadních poznatků o historických kořenech vzájemných stereotypů mezi Čechy a Poláky. Negativní obraz Čecha se v nové době v Polsku vytvářel v 19. století, kdy Češi jako poněmčení představitelé rakouské správy v Haliči budili posměch, stejně jako jejich pragmatický přístup k životu. Poláci nechápali příčiny českého rusofilství a pokládali Čechy za prohnané prospěcháře (Švejky, Pepíky), bezbožné husity, zrádce slovanského bratrství (kvůli sporu o Těšínsko), bezcharakterní zbabělce (kvůli postojům za mnichovské krize a za války). Novodobý negativní obraz Poláka se v českých zemích vytvářel až počátkem 20. století. Češi nechápali příčiny polských protiruských projevů a pokládali je za narušování slovanské jednoty, nechápali roli armády a církve v polské společnosti, vyčítali Polákům absenci demokracie a označovali je za arogantní aristokraty, patetické fantasy, lenochy, opilce a kšeftaře. Ve vzniku negativních stereotypů dodnes sehrává významnou úlohu hodnocení novodobých historických souvislostí ve zlomových okamžicích vývoje vzájemných vztahů, určených zvláště letopočty 1919 (český útok na Těšínsko), 1920 (plebiscitní střety a rozdělení Těšínska), 1938 (polský zábor Těšínska), 1968 (okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy), 1980 (pomoc Československa při potlačování hnutí Solidarity); jistě by se daly najít ještě další podobné okamžiky menších vzájemných střetů. Za důležité však lze považovat, že v obou vzájemných obrazech není (až na drobné výjimky) protějšek představován jako agresivní, brutální nepřítel, jak to mají oba národy zakořeněno vůči Němcům a Poláci též vůči Rusům. Skutečnost, že oba národy shodně pokládají jazyk svého protějšku za směšný a infantilní rovněž není příznakem nepřátelství.¹⁰

Zrod stereotypů je spojen s prostředím, v němž člověk vyrůstá, zvláště s rodinou a školou. Proto se uskutečnilo již několik výzkumů zjišťujících, zda a jak se stereotypy objevují v učebnicích dějepisu,¹¹ nebo jak vypadá „obraz toho druhého“ u studující

¹⁰ Podoby a rozdílnosti obou jazyků sleduje dnes již četná literatura polská i česká, např. TARAJŁO-LIPOWSKA, Z. *Kapoan/Naopak. O czeskim dla Polaków, być może mało zaawansowanych, ale mocno zainteresowanych*. Wrocław 2000; LOTKO, E. *Zrádná slova v polštině a češtině. Lexikologický pohled a slovník*. Olomouc 1992; *Konsekwencje sąsiedztwa polsko-czeskiego dla rozwoju języka i literatury - Polsko-české sousedství v rozvoji jazyka a literatury*. Red. T. Z. Orłóš a J. Damborský. Wrocław 1997.

¹¹ Viz např. GRACOVÁ, B. *Polsko a Poláci v českých učebnicích dějepisu a občanské nauky*. In: Česká polonistika a polská bohemistika. Red. R. Gładkiewicz a M. Myška. Praha 1995, s. 91-128; *Školní výuka dějepisu a překonávání stereotypních obrazů sousedních národů*. Díl 1-2. Red. B. Gracová. Ostrava 1999; BRYNKUS, J. *Obraz dziejów Czech w polskich podręcznikach historii dla szkoły podstawowej*. In: Česká a

mládeže obou národů.¹² Opakované výzkumy potvrdily, že se tento obraz vyvíjí a mění, nově se formuje vlivem vlastních zkušeností ze vzájemného styku, k němuž se naskýtá stále více příležitostí. Dřívější fenomén „nákupní turistiky“ se začíná měnit v kvalitativně vyšší zájem o poznání souseda, který je poněkud větší u Poláků, s čímž souvisejí i zjištěné větší sympatie k Čechům v Polsku. Rostou pozitivní přívlastky přikládané obrazu druhého národa, zvláště u mladších ročníků. Negativní obraz souseda zvolna slábne, klesá rovněž význam historických konfliktů pro hodnocení soudobých vztahů. Stereotypy však stále přežívají, navíc si každá generace vytváří stereotypy vlastní. Jak bylo již mnohokrát konstatováno: vytváření stereotypů nelze uniknout, avšak lepším poznáním jiného národa, jeho minulosti a kultury lze emoce pročistit a zklidnit. Také proto mají výzkumy zmíněné problematiky a zveřejňování jejich výsledků své nezastupitelné místo v soužití národů.

Pokud by se podobný výzkum ve spolupráci opavského a opolského univerzitního střediska měl uskutečnit, měl by vycházet z reálných možností ústavů a tudíž se zaměřit na především na historické, politologické a sociologické aspekty problematiky (což samozřejmě nevyklučuje přesahy do problematiky právní, psychologické aj.). Zvláště Opava by se měla zařadit i do výzkumu názorů studující mládeže, jehož se v minulosti neúčastnila. Při tvorbě návrhu projektu by šlo navázat na někdejší analýzu polského regionálního a menšinového tisku z polské i české části Těšínského Slezska, jež sledovala převratné změny v hodnocení úrovně česko-polských vztahů a v postavení polské menšiny v českých zemích, k nimž došlo v letech 1989-1991.¹³ Jiným východiskem může být výzkumný projekt *Mýty, předsudky a stereotypy ve vztazích Čechů, Slováků a Poláků po roce 1989*, navrhovaný před pěti lety k řešení ve spolupráci univerzit a vědeckých ústavů v Opavě, Opolí a Banské Bystrici v rámci Visegrádského fondu, ale nedovedený do

polská mládež..., s. 163-184.

¹² Kromě již uvedených prací viz též např. GRACOVÁ, B. *Stereotypy sousedních národů a česká studující mládež*. In: Evropa mezi Německem a Ruskem. Praha 2000, s. 113-129; Táž. *Jak se známe a vidíme v České a Polské republice (Výsledky komparativních výzkumů studující mládeže)*. In: Česká a polská mládež ..., c. d., s. 103-132; Táž. *Stereotypní vnímání Čechů a Poláků u studující mládeže*. In: Česká a polská historická tradice, c. d., s. 9-24; GRACOVÁ, B. – DRABINOVÁ, D. *Autostereotyp a heterostereotypy evropských národů ve vědomí studující mládeže Ostravska*. In: Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska, sv. 20, Ostrava 2001, s. 410-448; RUSEK, H. *Młodzież polska i czeska o sobie w świetle badań cieszyńskich*. In: Česká a polská mládež..., c. d., s. 93-102; ŚWIĄTKIEWICZ, W. *Założenia teoretyczne i metodologiczne badań nad „społecznymi obrazami” młodzieży polskiej i czeskiej*. In: Česká a polská mládež..., c. d., s. 185-193; JAWORSKI, P. *Czechy i Czesi w opinii studentów Uniwersytetu Wrocławskiego*. In: Česká a polská historická tradice. c. d., s. 45-52.

¹³ BORÁK, M. *Očima Poláků. Československo-polské vztahy v minulosti i v současnosti v zrcadle polského tisku na Těšínsku*. Opava 1992, 180 s. rukopisu, uloženo ve Slezském ústavu Slezského zemského muzea v Opavě.

definitivní podoby a tudíž nerealizovaný. Předpokládaný projekt si kladl za cíl zjistit, jak se utvářel a jak vypadá současný obraz Čechů, Slováků a Poláků o sobě navzájem, jaké jsou proměny jeho vývoje od konce totalitních režimů a jaké jsou tendence jeho dalšího vývoje, se zaměřením na roli mýtů, předsudků a stereotypů ve vzájemných vztazích a na možnosti jejich překonávání.

Základem tehdejšího výzkumu měla být analýza článků z dobového periodického tisku od r. 1989 až do současnosti, jež se týkají vzájemných česko-slovensko-polských vztahů v co nejširším tematickém záběru. Mělo jít především o co nekompletnější průzkum novin a časopisů příslušných menšin (polské a slovenské v Česku, české a polské na Slovensku, české a slovenské v Polsku) a vybraných titulů u většinového tisku (několik titulů celostátních deníků, nejlépe v příhraniční mutaci, a příhraničních regionálních časopisů). Národnostní menšina je obvykle spolehlivým indikátorem úrovně mezistátních vztahů (někdy je dokonce přímo či nepřímo ovlivňovala), reaguje s předstihem a velmi citlivě zvláště na negativní projevy v těchto vztazích i na vlivy, jež spojuje s ohrožením svého vývoje. Zvláště úporně se v ní udržují historické stereotypy. Většinový tisk z příhraničí zase zrcadlí šířeji a pohotověji celou škálu problémů ve vzájemných vztazích, než to činí tisk ve vnitrozemí. Shromážděním co největšího počtu dobových článků a jejich analýzou můžeme zjistit pohledy a názory národnostních menšin i většinového národa na sporné otázky vzájemných vztahů v minulosti i v současnosti stejně jako na možnosti vzájemné spolupráce.

Analýza článků by mohla přinést např. poznatky o tom, jak je zakotven obraz druhého národa v povědomí většinového národa i v povědomí menšin ve vztahu ke specifičnosti historického vývoje od středověku po dnešek, se zvýrazněním střetových momentů, ale též informace o současné podobě vzájemných vztahů včetně zjištění, nakolik v nich utkvívají negativní stereotypy minulosti, jak se dodržují zákony o menšinách včetně případů údajné či skutečné diskriminace, jak vypadá propaganda při vytváření negativního i pozitivního obrazu jednoho národa o druhém, jak se řeší problémy pohraničního a příhraničního styku, jaké jsou možnosti hospodářské, ekologické a jiné spolupráce atd. Zároveň by šlo sledovat vývoj těchto názorů od konce totalitní společnosti přes živelné projevy přechodného období až k postupnému utváření demokratických mechanismů působících v současnosti. Výzkum by měl objasnit genezi a podat charakteristiku přetrvávajících stereotypů v obrazu jednoho národa o druhém, podat co nekompletnější evidenci současných i nově vznikajících předsudků a stereotypů i

evidenci pozitivních prvků ve vytváření povědomí všech tří národů o sobě navzájem, s cílem překonávání negativních stereotypů. Výzkum by měl též ukázat shody a rozdíly v utváření a v konkrétní současné podobě vzájemných vztahů v jednotlivých příhraničních regionech (jiná specifika budou v opolském a opavském Slezsku, jiná na těšínském Slezsku či v Kladsku, jiná na Oravě, Javorině, Podhalí a v česko-slovenském pomezí). Doplňkem projektu by mělo být rovněž provedení sociologických výzkumů týkajících se vzájemného obrazu Čecha, Slováka a Poláka u mládeže většinového národa (příp. též u národnostních menšin). Výběr problematiky česko-slovensko-polské byl dán společnou hranicí mezi těmito zeměmi, z toho důvodu nepokládal projekt za funkční rozšiřovat výzkumný tým o čtvrtého člena Visegrádu (Maďarsko nemá společnou hranici s Českou ani s Polskou republikou).

K výstupům projektu by mělo patřit:

- vytvoření obsáhlé databáze článků (v rozsahu několika tisíc položek pro každou zemi) z dobového menšinového a většinového tisku k problematice vzájemných česko-slovensko-polských vztahů po roce 1989. Půjde o bibliografické anotace s podrobnějším tematickým upřesněním konkrétních souvislostí, zpracovávané podle jednotného vzoru ve shodném počítačovém programu.

- vydávání specializovaných bibliografických soupisů k problematice vzájemných vztahů v podobě komentovaných bibliografií, řazených tematicky i chronologicky,

- provedení sociologických výzkumů vzájemného obrazu Čecha, Slováka a Poláka u mládeže všech tří zemí a vydání výsledků výzkumu,

- zpracování syntetických závěrečných studií ve vztahu k názvu projektu, za každou zemi zvlášť, ale v jednom společném svazku, s využitím možností komparace,

- uspořádání závěrečné vědecké konference k problematice projektu a vydání sborníku tematických příspěvků,

- uspořádání tří studentských vědeckých konferencí (v každé zemi jedna) a dalších pravidelných pracovních setkání studentů podílejících se na řešení projektu.

Výsledků projektu bude možno všestranně využít v pedagogické činnosti při výuce na všech typech škol, v osvětové a kulturní práci v nejširším smyslu, ve styku s hromadnými sdělovacími prostředky, ve státní menšinové politice aj. Zvláště pak mohou výsledky velmi dobře sloužit orgánům státní správy a samosprávy v příhraničních regionech i v decizních centrech mnoha resortů, např. školství, mládeže či zahraničních věcí. Obsáhlá databáze článků k problematice česko-slovensko-polských

vztahů může sloužit jako doplňkový pramenný zdroj badatelům nejrůznějších vědních oborů. Mimořádný význam bude mít využití studentů jako zpracovatelů konkrétních výzkumných úkolů a organizátorů sociologických výzkumů a anket, neboť výsledky jejich práce se mohou promítnout do mnoha seminárních, ročníkových či diplomových prací, mohou sloužit jako zdroj informací k příspěvkům na studentských konferencích, přednáškách a besedách, při pořádání výstav apod. Výzkum může pokračovat i po uzavření projektu např. vydáváním dalších bibliografických soupisů a řešením dílčích badatelských úkolů v návaznosti na aktuální proměny obrazu všech tří národů o sobě navzájem, k nimž nepochybně bude docházet.

Z těchto vstupních předpokladů a z nastíněných možností by mohla vycházet diskuse nad případným návrhem společného výzkumného projektu. Není v podstatě důležité, zda projekt nakonec zůstane v rovině česko-slovensko-polské spolupráce, či zda se omezí jen na spolupráci česko-polskou, nebo zda se do projektu zahrne i problematika německá. Zrovna tak může být okruh sledovaných témat rozšířen např. o výzkum regionální identity obyvatel pohraničí a jejích specifík (slezská, moravská, gorolská aj.). Předmětem výzkumu by však rozhodně měly zůstat pohraniční regiony, mělo by být využito především regionálního tisku jako zdroje informací a výzkum by měl zahrnovat i zmíněnou situaci národnostních menšin. Stanovení doby řešení, složení řešitelských týmů, výše a struktury plánovaných nákladů stejně jako zvažování, u které grantové agentury hledat podporu, to vše by mělo být obsahem dalších společných jednání, k nimž tento příspěvek zavdává jeden z podnětů.

Resumé

**Proměny obrazu „toho druhého“ v česko-polských vztazích v pohraničních
regionech (předpoklady a možnosti výzkumu)**

Mečislav Borák

Vzájemné vnímání obrazu Čechů a Poláků a úloha stereotypů spojených s vytvářením tohoto obrazu byly již předmětem mnoha výzkumů v Polsku i v České republice. Tento obraz se však stále vyvíjí a mění, některé stereotypy mizí a nové se rodí, proto by společný výzkum této problematiky měl být soustavně obnovován. Mohl by například zachytit specifika vzájemného vnímání obou národů v příhraničních oblastech, včetně osvětlení úlohy zde žijících národnostních menšin při vytváření obrazu vzájemných vztahů. Sonda do aktuálních problémů komplikujících vztahy mezi polskou menšinou a českou většinovou společností dokládá, že neřešené či nově vznikající problémy vzájemných vztahů mohou ovlivňovat přežívání negativních stereotypů ve vzájemném obrazu obou národů. Článek přináší podnět k přípravě dalšího společného česko-polského, případně česko-slovensko-polského výzkumu této problematiky.